

*Чвeрткo Лyдмилa Андrіївнa,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки;
Демченко Тетяна Анатоліївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки;
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

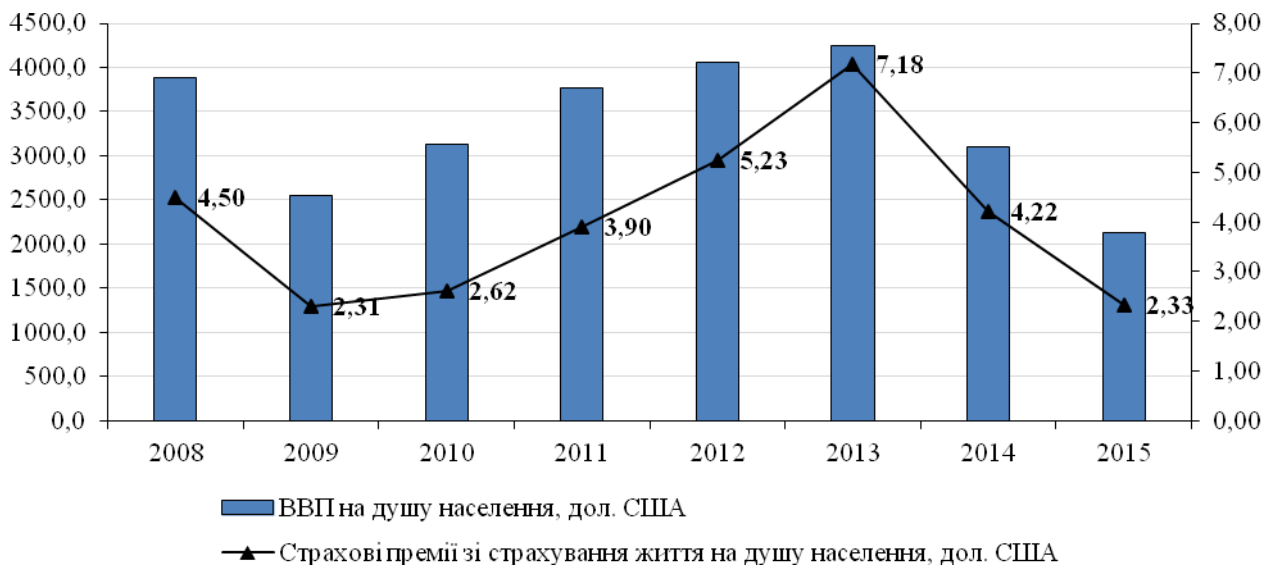
Досвід розвинених країн показує, що розвиток ринку страхування життя визначається рівнем матеріального забезпечення населення, його розумінням необхідності індивідуальної та власної відповідальності через небезпеки та життєві ризики, попереднім досвідом страхування життя населення, доступністю якісних страхових продуктів, розвитком альтернативних фінансових інститутів тощо.

Складні процеси, що відбуваються у нашій країні, негативно вплинули на рівень добробуту переважної частини населення, що погіршило умови для поширення продуктів страхування життя та в кінцевому результаті позначилося на показниках його розвитку. Зокрема, аналітики «Swiss Re», досліджуючи стан та перспективи розвитку страхування життя, виявили пряму залежність між приростом валового національного продукту (ВНП) і обсягами страхування життя. Визначивши так звану залежність сприяння, вони стверджують, що зростання ВНП темпами в межах 5% створює у країні сприятливе середовище для розвитку ринку страхування життя, і навпаки [1].

Як відомо, узагальнюючим вартісним показником рівня життя населення, збільшення якого загалом призводить до зростання економічного добробуту, є обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) на одну особу населення. У своєму дослідженні І. Саврас і Р. Юринець визначили істотний вплив цього показника на зміну обсягів страхових премій зі страхування життя [2].

Важливим макроекономічним індикатором розвитку страхового ринку є показник розміру страхових премій на одну особу населення (показник щільності страхування). Проведені нами розрахунки обсягів ВВП та страхових премій зі страхування життя на одну особу населення в Україні, а також порівняння їх динаміки засвідчують достовірність поданих вище тверджень. Дані, представлені на рис. 1, демонструють синхронність динаміки обсягу платежів зі страхування життя на одну особу в доларовому еквіваленті зі змінами обсягів валового внутрішнього продукту на одну особу населення в Україні протягом проаналізованого періоду. Незначне зростання зазначених показників спостерігалось з 2009 р. до 2013 р., у подальшому тенденція змінюється на спадну. За результатами 2015 р. в Україні на одну особу припадало 2,33 дол. США страхових премій зі страхування життя (у 2008 р. –

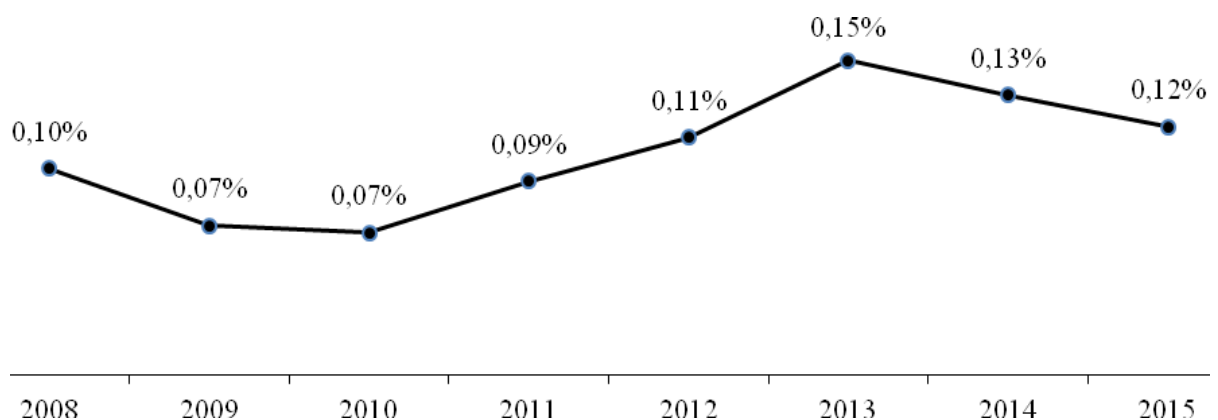
4,5 дол. США), тоді як у країнах з розвиненим страховим ринком значення цього показника вимірюються тисячами доларів США.

Рис. 1. Динаміка обсягів ВВП та страхових премій зі страхування життя на одну особу населення в Україні, дол. США

Джерело: розроблено авторами за даними [3; 4]

Динаміка частки валових страхових премій, сплачених страхувальниками – фізичними особами за договорами страхування життя, у загальних витратах та заощадженнях населення України (рис. 2), показує, що ці витрати не належать до пріоритетних. Населення, незважаючи на деяке поживлення на ринку страхування життя у певні періоди, не готове до придбання таких страхових послуг.

Рис. 2. Частка валових страхових премій, сплачених страхувальниками – фізичними особами, у загальних витратах та заощадженнях населення України у 2008–2015 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [3; 4]

Результати діяльності страховиків, що надають послуги зі страхування життя, вказують на цілковиту залежність ситуації у цій сфері від макроекономічної стабільності та рівня ділової активності в країні. Ефективна діяльність страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, унеможлиблюється в умовах нестабільного стану національної та світової економіки, а низький рівень розвитку фінансового ринку та його нестабільність не тільки зменшує ефективність страхування, а й навіть спричинює недоцільність його застосування.

Показники розвитку вітчизняного ринку страхування життя значно погіршилися через негативні наслідки фінансово-економічної кризи (2008 р.), окупації частини території країни Російською Федерацією та збройного конфлікту на Сході України. Зазначені вище обставини призвели до істотного відтоку клієнтів страхових компаній, що надають послуги зі страхування життя, і розірвання значної кількості діючих договорів страхування.

Аналіз динаміки кількості застрахованих осіб за договорами страхування життя у 2008–2015 рр. показує, що найбільшого удару досліджуваний сегмент страхового ринку зазнав у 2009 р. та 2010 р., коли темпи зниження кількості застрахованих осіб порівняно з попередніми роками сягнули, відповідно, 7,6% та 7,1%. У 2011–2013 роках кількість осіб, застрахованих за договорами страхування життя, почала збільшуватися, демонструючи при цьому досить високі темпи приросту: 18,2% – у 2011 р., 21,8% – у 2012 р. і 11,7% – у 2013 р. У 2014 р. кількість застрахованих осіб залишилася практично такою самою, як і попередньому році, а у 2015 р. значення цього показника зросло (на 6,9%) і дорівнювало 4939,0 осіб. Частка осіб, які мають діючі договори страхування життя, у загальній чисельності населення працездатного віку в 2015 р. становила 18,7%.

Індикатором впливу зміни матеріального становища населення та соціально-економічного стану в країні на розвиток накопичувального страхування є показники виплат викупних сум за полісами страхування життя. Зауважимо, що викупна сума – це сума, яка виплачується страховиком у разі дострокового припинення дії договору страхування життя. Розмір викупної суми залежить від періоду, протягом якого діяв договір страхування життя, і строку, на який він був укладений. Зростання цього показника свідчить про зменшення доходів громадян та погіршення соціально-економічної ситуації, а зменшення – про нагромадження заощаджень та підвищення рівня життя населення.

Стрімке зростання обсягу викупних сум за договорами страхування життя (більш як у 5 разів проти попереднього року) відбулось у 2009 р. у період розпаду фінансово-економічної кризи, тоді величина цього показника становила 148,3 млн. грн, або 17,9% від валових страхових премій. Наступний «стрибок» виплат страховиками викупних сум у зв'язку з достроковим припиненням дії договорів страхування життя відбувся у 2014 р. та 2015 р., коли обсяги цих сум дорівнювали, відповідно, 378,8 млн. грн і 339,6 млн. грн, а їх частки у валових страхових надходженнях дорівнювали 17,5% та 15,5%.

Значущою проблемою страхування життя є надзвичайно низький рівень страхової культури в Україні. Більша частина населення країни не бачить необхідності в страхуванні власного життя чи життя своїх близьких і робить це тільки у крайніх випадках, коли цього вимагає ситуація. Зокрема, деякі науковці наголошують на домінуванні (понад 90%) «банківського» страхування у структурі страхових премій зі страхування життя [5, с. 61], а саме, надходжень за договорами страхування життя позичальників споживчих кредитів, укладення яких є обов'язковою вимогою кредитних установ при споживчому й іпотечному кредитуванні громадян. На наш погляд, в Україні на сучасному етапі ще рано говорити про підвищення соціальної відповідальності представників середнього класу за членів своїх родин як про дієвий фактор розвитку страхування життя.

Проведені дослідження показують, що при незначних середніх ресурсах більшість українців не мають достатньо коштів на укладання договорів добровільного особистого страхування. Населення через низький рівень платоспроможності та високі інфляційні очікування з кожним роком все менше витрачає на страхування. Відповідно, зменшення рівня доходів українців, позначається на обсягах страхових платежів та кількості укладених страхових договорів.

Однією з причин низького попиту на послуги страхування життя є незначний рівень довіри до страхових компаній, спричинений негативним досвідом страхування у радянські часи, а також відсутністю реальних державних гарантій отримання страхових виплат у результаті банкрутства страховика або його шахрайських дій. Зокрема, як зазначає Г. Третьякова, із понад 40 млн договорів зі страхування життя, що були укладені в радянські часи на території України, дотепер ще не здійснені виплати за 11,9 млн договорами страхування [1]. Страховики намагаються відновити втрачену довіру, але через невиконання державою після розпаду СРСР своїх зобов'язань перед страхувальниками за договорами страхування життя зробити це досить складно. Так, згідно з результатами щорічних національних моніторингових опитувань, що проводяться Інститутом соціології НАН України, у 2002–2013 рр. страховим компаніям не довіряло більше 60% респондентів [6, с. 485]. У 2015 р. рівень недовіри до страховиків склав 67,2%, а рівень довіри становив 10,7% [7].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в Україні є багато причин низького рівня страхування життя та повільного темпу розвитку цих відносин. Найбільш вагомими з них такі: низький рівень доходів населення; зниження схильності населення до заощаджень; несформована страхова культура; нестабільне податкове законодавство; несприятливі економічні процеси, у т. ч. інфляція; відсутність надійних державних гарантій отримання страхової виплати у разі банкрутства страховика тощо. Отже, передумовою подальшої активізації розвитку ринку страхування життя є підвищення рівня економічного розвитку країни, основним показником якого є зростання ВВП на одну особу населення.

Зміцненню довіри населення до інституту страхування життя сприятиме запровадження надійної системи забезпечення страхових виплат у разі настання неплатоспроможності страховика, який здійснює страхування життя. Саме тому особливої актуальності набуває необхідність створення в Україні Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, і ведуться гострі дискусії щодо умов його створення та функціонування. Зокрема, про це йдеться в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень [8] у публікаціях Д. Кондратенко та В. Мужилівського [9], О. Ковалю [10] та ін. Функціонування аналогічних схем гарантування виплат за договорами страхування практикується у багатьох економічно розвинених країнах світу, зокрема в США, Канаді, Японії та ін. В Україні Постановою Верховної Ради від 08.10.2013 р. № 632-VII [11] прийнято за основу проект Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, який, на думку як експертів, так і професійних учасників страхового ринку, потребує суттєвого доопрацювання. Однак наразі подальша доля цього законопроекту залишається невизначеною. Зважаючи на те, що страхування життя має довгостроковий характер і значну накопичувальну складову, необхідним є забезпечення системи гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, яка націлена на запобігання втратам заощаджень громадян та позбавленню страхового захисту застрахованих у разі настання неплатоспроможності страховика.

Список використаних джерел

1. Третьякова Г. Украинский рынок страхования жизни и современная макроэкономическая среда : логика и тенденции взаимосвязи [Электронный ресурс] / Г. Третьякова. – Режим доступа : <http://soskin.info/ea/2004/5/20040508.html>
2. Саврас І. З. Дослідження ринку страхування життя в Україні з використанням кореляційно-регресійного аналізу / І. З. Саврас, Р. В. Юринець // Ефективність державного управління. – 2014. – Вип. 41. – С. 303–309.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua>
5. Гаманкова О. О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О. О. Гаманкова, В. К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58–67.
6. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
7. Таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство» 2015 р. Інституту соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php
8. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1458/#_ftnref1

9. Кондратенко Д. В. Анализ целесообразности создания фонда гарантирования страховых выплат по договорам страхования жизни в Украине / Д. В. Кондратенко, В. В. Мужиливский // Страховые интересы современного общества и их обеспечение : сб. материалов XIV Междунар. науч.-практ. конф., 5–7 июня 2013 г. – Саратов, 2013. – С. 230–234.

10. Коваль О. П. Щодо запровадження Фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2014. – № 3. – С. 61–68.

11. Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя : Постанова Верховної Ради України від 08.10.2013 р. № 632-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-vii>

*Чирва Ольга Григорівна,
доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом;
Корнієнко Тетяна Олександрівна,
викладач кафедри фінансів, обліку та економічної безпеки;
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини*

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА: СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ

На сучасному етапі розвитку підприємства України мають цілу низку проблем: брак коштів та управлінського досвіду, зношеність основних засобів, низький рівень кваліфікації кадрів, відсутність державної підтримки, неспроможність самостійно забезпечити фінансову незалежність, відсутність належної інформаційної підтримки, корупція і наявність адміністративних бар'єрів. У цих складних умовах суб'єкти господарювання повинні створювати механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам та ризикам, визначаючи стратегічні напрями посилення своєї фінансово-економічної безпеки.

Стратегія фінансово-економічної безпеки підприємства – розроблення та реалізація ефективного механізму управління та забезпечення належного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, захист від впливу загроз та ризиків, а також досягнення стабільного його функціонування [1]. Оскільки механізм управління фінансово-економічною безпекою являє собою сукупність спрямованих дій для досягнення поставлених цілей за допомогою створення сприятливих умов для ефективного використання ресурсів, необхідно сформулювати й обґрунтувати складові механізму.

Розглянемо наступні складові механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства (рис. 1):

– організаційна складова, яка включає сукупність органів, осіб та служб, що задіяні в управлінні фінансово-економічною безпекою підприємства;